

MINTAQADA MEHNAT BOZORI. MEHNAT BOZORINI TARTIBGA SOLISHNING XUDUDIIY ASOSLARI, AHOLI BANDLIGI VA UNI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI.

Raximova Lolaxon Avazovna

Osiyo xalqaro universiteti

Toshov Mirzabek Hakimovich

Osiyo xalqaro universiteti

Annotatsiya: Ushbu maqolada mehnat bozori tushunchasi, mehnat bozorining tarkibiy qismlari, mehnat bozori dinamikasiga ta'sir etuvchi omillar, aholi bandligini oshirishning mamlakatimiz iqtisodiyotida ijobiy natijalari va aholi bandlik siyosati va dasturlari haqida ma'lumotlar keltirilgan

Kalit so'zlar: mehnat bozori, aholi bandligi, bandlik siyosati, ish beruvchilar, ishchi kuchi, mehnat unumdorligi.

Mehnat bozori – bozor iqtisodiyoti tizimining tarkibiy qismi bo'lib, unda boshqa bozorlar: xomashyo, materiallar, qimmatli qog'ozlar va boshqalar bilan birga faoliyat ko'rsatadi. Umuman, mehnat bozori deganda, bozor iqtisodiyotining umumiy kichik tizimi tushunilib, unda, bir tomondan – ish beruvchilar (ishlab chiqarish vositalarining egalari), ikkinchi tomondan – yollanma ishchilar o'zaro aloqada bo'ladi. Bu o'zaro munosabatlar natijasida ishchi kuchi taklifi va unga talabning hajmi, tuzilmasi va nisbati shakllanadi. Mehnat bozorining tarkibiy qismlariga mehnatga talab, mehnat taklifi, ishchi kuchi narxi, ishchi kuchi qiymati va raqobat kiradi. Shunday qilib, mehnat bozori tovar bozorining o'ziga xos turi bo'lib, uning farqlovchi xususiyati bu bozorda tovarning maxsus turi – ishchi kuchi yoki kishining mehnat qilish qobiliyati sotilishidir. Mehnat bozori iqtisodiy tushuncha sifatida bu tovarning egalari (yollanma ishchilar), ayni vaqtda uning sotuvchilari ham hisoblanadiganlar bilan xaridorlar (ish beruvchilar) o'rtasidagi o'zaro munosabatni aks ettiradi. Bu o'zaro munosabatlarning o'ziga xos xususiyati va jamiyat uchun muhimligini nazarda tutib, ular mehnat qonunchiligida yuridik rasmiylashtiriladi. Quyidagilar mehnat bozorining asosiy subyektlari hisoblanadi: -ishlab chiqarish vositalarining egalari va ularning manfaatlarini ifodalovchi organlar (tadbirkorlar uyushmalari); -yollanma ishchilar va ularning manfaatlarini aks ettiruvchi tashkilotlar (kasaba uyushmalari, xodimlar kengashlari); -davlat (o'zining turli tuzilmalari timsolida) ish beruvchilar bilan yollanma ishchilar o'rtasidagi vositachilar sifatida. Shunday qilib, mehnat bozorining asosiy subyektlari orasida davlatga – yollash munosabatlarining ishtirokchisi, ish beruvchilar bilan yollanma ishchilar o'rtasidagi vositachi va bu sohada bozor munosabatlari ishining bosh tashkilotchisi sifatida muhim

rol ajratilgan. Bozor iqtisodiyoti sharoitida mehnat bozori bir qator ijobiy taraflarga ega: - zamonaviy ehtiyojlarga javob beradigan ishchi kuchini qayta tiklashda muhim rol o'ynaydi; -ishchi kuchini tarmoqlar va hududlar o'rtasida taqsimlash va qayta taqsimlashni ta'minlaydi; -ish kuchining harakatchanligi (mobilligi)ni oshiradi; -mehnat unumdorligi o'sishini rag'batlantiradi va boshqalar. Mehnat bozorining ijobiy vazifalari uning ishlashi va ichki tuzilmasi bilan bog'liq ichki mexanizmlar ta'siri vositasida amalga oshiriladi. Mehnat bozori dinamikasiga ta'sir ko'rsatuvchi omillar quyidagilardir: -demografik, u aholining soni, undagi iqtisodiy faol aholining salmog'i, uning harakatchanligi va boshqalarni o'z ichiga oladi. -ijtimoiy, uning tarkibiga turmush darajasi, jamiyatning ijtimoiy tuzilmasi, ijtimoiy sheriklik munosabatlarining rivojlanganlik darajasi va boshqalar kiritiladi. -tashkiliy-huquqiy – u davlat muassasalarining mehnat va aholi bandligini tashkil etishdagi rolini, mehnat sohasi va tadbirkorlikning xuquqiy bazasi ishlab chiqilganligi hamda uning sifatini va boshqalarni ifodalaydi.

Aholini ish bilan ta'minlash (bandlik) siyosati - jamiyat va uning har bir a'zosining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga bevosita va bilvosita ta'sir etuvchi chora tadbirlar yig'indisidir. Bandlik sohasidagi davlat siyosati ikkita asosiy vazifani hal qilishga qaratilgan: birinchidan, amaldagi investitsiyalanayotgan kapitalning ishchi kuchiga bo'lgan ehtiyojini qondirish. Jadal va foydali amal qiladigan kapital – ishchi kuchidan samarali foydalanishning eng muhim dalilidir; ikkinchidan, mehnatga layoqatli aholini kishilarning me'yoridagi hayot kechirishlarining muhim sharti sifatida ish joylari bilan ta'minlash. Aholining farovonligi to'g'risida g'amxo'rlik qilish davlatning an'anaviy vazifasi hisoblanadi. Davlat mehnat bozorida ikki turdagi – passiv va aktiv siyosatni amalga oshirishi mumkin. Passiv siyosat ish izlayotgan fuqarolarni ro'yxatga olish, ishsizlik nafaqasini tayinlash, uni taqdim qilish tizimini tashkil etish, ishsizlar va ularning oilalarini qo'llab-quvvatlashning pulsiz shakllarini amalga oshirish bilan cheklanadi. Mehnat bozori va ish bilan bandlik nazariyasida umumiy, alohida va xususiy qonuniyatlar ham mavjud bo'lib, ular mehnat bozoridagi talab va taklifning ish haqi miqdoriga bog'liqligi, ishsizlik va iqtisodiyotdagi mehnat unumdorligining o'zaro bog'liqligi («Oyken qonuni»), ish bilan bandlik tarkibining xo'jalik yuritish shaklidagi bog'liq ravishda o'zgarishi, ilmiytexnikaviy va texnologik taraqqiyot natijasida tarkibiy ishsizlikning paydo bo'lishi kabi jarayonlarda o'z ifodasini topadi. Mehnat bozorida faol siyosatni amalga oshirish mintaqalarda iqtisodiyot tarkibiy o'zgarishlar va uni tartibga solishning samarali usullarini shakllantirish bilan bog'liq. Mehnat bozorini tartibga solish deganda, tashqi mehnat bozoriga ta'sir ko'rsatadigan chora-tadbirlar ko'zda tutiladi. Bu tadbirlar iqtisodiy, ma'muriy, tashkiliy, qonuniy va mehnat bozoriga ta'sir ko'rsatishning boshqa tadbirlari majmui hisoblanadi. Mehnat bozorini davlat tomonidan tartibga solishning asosiy maqsadlari ishsizlarni mehnat faoliyati jarayoniga yanada jadalroq jalb

etish, tarkibiy qayta qurishni rag'batlantirishni xohlovchilarga ishchi o'rinlarini taqdim etish va ishdan bo'shatilayotgan ishlovchilarni qayta taqsimlashdan iborat. Band bo'lmagan fuqarolarni ijtimoiy muhofazalash, egiluvchan mehnat bozorini huquqiy ta'minlash hamda ishga joylashtirish, kadrlarni tayyorlash va qayta tayyorlash yo'li bilan rivojlantirish bu faoliyatning asosiy yo'nalishlari hisoblanadi. Mehnat bozorlarida boshqa bozorlardagidan farqli ravishda iste'molchi ehtiyojini qondiradigan tovar emas, balki muayyan mahsulot ishlab chiqarish (xizmat turi ko'rsatish) uchun talab etiladigan ishchi kuchi xarid qilinadi. Ya'ni ishchi kuchiga talab tovar va xizmatlarga talabdan kelib chiqadi, bu esa mehnat bozori tovar bozorlari bilan uzviy bog'liqligini ko'rsatadi. Ayni paytda ishchi kuchiga talab kapital bozoridagi holat investitsiya muhitidan ham kelib chiqadi. Mehnat va kapital bir-birini to'ldira oluvchi va bir-birining o'rnini bosa oluvchi ishlab chiqaruvchi omillar hisoblanadi. Shuning uchun kapital qiymatidagi har qanday o'zgarish mehnat bozoriga ta'sir ko'rsatmay qolmaydi. Bu omillar mehnat, tovar va kapital bozorlari o'zaro aloqada amal qilishini ko'rsatadi.

O'zbekistonda hozirda qanday bandlik siyosati qo'llaniladi? Iqtisodiyotni modernizatsiyalash bosqichida O'zbekistonda aktiv bandlik siyosatga o'tish hayotiy zaruriyatdir. Aktiv bandlik siyosati - bu davlat tomonidan ishsizlik darajasini pasaytirish maqsadida olib boriladigan huquqiy, tashkiliy va iqtisodiy chora-tadbirlar yig'indisidir. Bu siyosat ish o'rinlarini saqlab qolish maqsadida ishchilarni kutilayotgan bo'shatishlardan ogohlantirish; ish izlayotganlarni o'qitish, qayta tayyorlash va malakasini oshirish; yangi ish o'rinlarini yaratishni moliyalashtirish; ish o'rinlarini izlash va tanlash; jamoat ishlarini tashkil etish tizimi orqali yangi ish o'rinlarini yaratish va boshqalarni qamrab oladi. Bandlik sohasida faol davlat siyosatini olib borish aholini ish bilan ta'minlash dasturini ishlab chiqish va uni hayotga tatbiq etish orqali amalga oshiriladi. Bu dastur mehnat bozoridagi holat va uning rivojlanish istiqbollariga mos ravishda shakllanadi. Bandlikni hududiy tartibga solish hududlar rivojlanishining ko'plab o'ziga xos jihatlarini hisobga olishni va ular asosida aniq maqsadga yo'naltirilgan chora tadbirlar ishlab chiqishni taqozo etadi. Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligi va Xotin-qizlar qo'mitasi hududiy hokimliklar bilan birgalikda bir oy muddatda ana shunday ayollarni ish bilan ta'minlashga qaratilgan dastur ishlab chiqish vazifasi berilgan.

Xulosa qiladigan bo'lsak, mehnat bozori – bozor iqtisodiyoti tizimining tarkibiy qismi bo'lib, unda boshqa bozorlar: xomashyo, materiallar, qimmatli qog'ozlar va boshqalar bilan birga faoliyat ko'rsatadi. Umuman, mehnat bozori deganda, bozor iqtisodiyotining umumiy kichik tizimi tushunilib, unda, bir tomondan – ish beruvchilar (ishlab chiqarish vositalarining egalari), ikkinchi tomondan – yollanma ishchilar o'zaro aloqada bo'ladi. Bu o'zaro munosabatlar natijasida ishchi kuchi taklifi va unga talabning hajmi, tuzilmasi va nisbati shakllanadi. Mehnat bozorining tarkibiy qismlariga mehnatga talab, mehnat taklifi, ishchi kuchi narxi, ishchi kuchi qiymati va raqobat kiradi.